

Atlas over danske saltvandsfisk

Blåstak og rødneb

Labrus mixtus Linnaeus, 1758

Af Henrik Carl & Stine V.S. Christiansen

Rødneb på 19,0 cm fra Måløy, Norge, august 2017. © Henrik Carl.

Projektet er finansieret af Aage V. Jensen Naturfond

AAGE V. JENSENS FONDE

Alle rettigheder forbeholdes. Det er tilladt at gengive korte stykker af teksten med tydelig kildehenvisning. Teksten bedes citeret således: Carl, H. & Christiansen, S.V.S. 2018. Atlas over danske saltvandsfisk – Blåstak og rødneb. Statens Naturhistoriske Museum. Online-udgivelse, april 2018.

STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Systematik og navngivning

Godt 200 arter er gennem tiden beskrevet i slægten *Labrus*, men de fleste er siden flyttet til andre slægter eller har vist sig at være synonyme af andre arter. Slægten omfatter på nuværende tidspunkt kun fire arter (Froese & Pauly 2014). Foruden blåstak/rødnæb, drejer det sig om berggylte, grøn læbefisk (*Labrus viridis*) og brun læbefisk (*Labrus merula*), der alle findes i den nordøstlige del af Atlanten. Fylogenetiske analyser af både kranieknogler og DNA tyder på, at blåstak/rødnæb er en søstergruppe til de øvrige *Labrus*-arter (Hanel et al. 2002).

Kønnenes vidt forskellige udseende betød, at de i en periode blev regnet som to forskellige arter, og inden man blev klar over fejlen, havde forskere beskrevet arten under ikke mindre end 14 forskellige videnskabelige navne. Fx havde Carl von Linné, der som den første beskrev arten i 1758, beskrivelser under tre forskellige navne (*Labrus mixtus*, *Labrus ossifagus* og *Labrus varius*) på hinanden følgende sider i værket *Systemae Naturae* (Pethon 1985). Allerede i slutningen af 1700-tallet blev man klar over, at én art kun omfattede hanner og en anden kun hunner og at deres udbredelsesområder var identiske, og Fabricius (1809) angiver, at *Labrus coeruleus* og *Labrus carneus* (synonymer beskrevet af Ascanius, 1772) var henholdsvis han og hun af arten. Problemerne med navngivningen er dog fortsat langt op i tiden, og i meget af den selv forholdsvis nye litteratur ses arten under navnene *Labrus ossifagus* eller *Labrus bimaculatus*.

Arten har ikke noget egentligt fælles dansk navn (Carl et al. 2004). Hannen kaldes blåstak, og hunnen kaldes rødnæb. Krøyer (1838-40), der uafhængigt af Fabricius kom frem til, at der er tale om han og hun af samme art, skriver, at arten ikke har noget dansk navn. Han bruger derfor som den første på dansk navnene rødnæb (for hunnen) og blåstak (for hannen) – navne han kendte fra Norge. Slægtsnavnet *Labrus* hentyder formentlig til de tykke læber, hvilket også er grunden til, at familiens arter kaldes læbefisk på dansk. Artsnavnet *mixtus* betyder blandet, og det kommer sandsynligvis af hannens blå og orange farver (Kullander & Delling 2012).

Udseende og kendetegn

Kroppen er forholdsvis slank og hovedet er langt og spidst (knap en tredjedel af den samlede længde). Munden er stor med store læber og et veludviklet tandsæt, der sidder i flere rækker. Overkæbens yderste tandrække rummer 18-20 tænder, og underkæbens ydre række rummer 24-38 tænder (Kullander & Delling 2012). Tænderne bliver gradvis større fortil, og de forreste tænder er lange og rager skråt frem. Bag den ydre tandrække sidder et antal meget mindre tænder. Der er 17-20 gællegitterstave på forreste gællebue (Quignard & Pras 1986).

Rygfinnen består af 16-19 pigstråler fortil og 11-14 blødståler bagtil. Alle stråler er omtrent lige lange på nær de to bageste, der er kortere. Den blødstålede del af finnen er længere, end den er høj (Quignard & Pras 1986). Der er tre pigstråler forrest i gatfinnen. Brystfinnerne er kortere end hovedet og afrundede. Halefinnens bagkant er svagt afrundet. Kanten af forgællelåget er fint savtakket hos de yngre individer, men glat hos de større (Kullander & Delling 2012).

Skællene er forholdsvis små, og langs siden er der 45-48 (Kullander & Delling 2012). De går ud på den inderste del af halefinnen, men ellers er finnerne ikke skældækkede. En stor del af forgællelåget er skældækket, og der er mere end 25 skæl i en halvcirkel under og bag øjet (Christiansen 2014). Sidelinjen løber fortil forholdsvis højt på kroppen, og under den bageste del af rygfinnen drejer den langsomt nedad, så den bagtil løber midt på haleroden (og ud på halefinnen).

Hanner og hunner er så forskellige i farvetegningerne, at de som nævnt oprindeligt blev beskrevet som to forskellige arter. Hannen (blåstak) er som voksen dækket af blå bølgede bånd og pletter blandet med mørkere længdebånd/mønstre, specielt på hovedet og den øverste del af kroppen. Bugsiden er rød eller orange. De uparrede finner og bugfinnerne er røde eller orange på den inderste del og blå på den yderste – rygfinnens forreste del er helt blå. Der kan være et mørkt område forrest

i rygfinnen samt ved brystfynnens rod. Hunnen (rødnæb) er ensfarvet rød, orange eller lyserød med tre iøjnefaldende mørke pletter på den bageste del af ryggen. De to af pletterne sidder ved basis af og ud på den bløddstrålede bageste del af rygfinnen, mens den sidste sidder øverst på haleroden. Mellem pletterne og længere fremme på ryggen kan der hos levende hunner være et varierende antal lyse eller hvidlige pletter. Forrest i rygfinnen og ved basis af brystfinnen findes som hos hannen også mørke områder. Unge primærhanner (se *Reproduktion og livscyklus*) er røde ligesom hunnerne, men mangler de tre mørke pletter i rygfinnen og på haleroden (Muus & Nielsen 1998).

Hannen bliver op til ca. 40 cm og godt 1 kg, mens hunnen er mindre og kun bliver ca. 30 cm. Dette skyldes, at hunnerne skifter køn med alderen (se *Reproduktion og livscyklus*). Lystfiskerrekorden i Danmark er en blåstak på 850 g (renset vægt) og 40 cm fanget på Det Gule Rev ud for Jyllands nordvestkyst den 8. april 2000. Det er samtidig det største kendte eksemplar fra Danmark.

Forvekslingsmuligheder

Begge køn har så karakteristisk en farvetegning, at der ikke burde være fare for forveksling med andre arter. Ikke desto mindre er det sket, at hannerne er blevet forvekslet med savgylter, der også kan være meget farvestrålende, og hunnerne kan forveksles med berggylter, der i nogle tilfælde også kan være røde. Blåstak/ rødnæb kan bl.a. kendes fra vore øvrige læbefisk på det mere langstrakte hoved og den større mund. Desuden er den pigstrålede del af rygfinnen kun lidt længere end den bløddstrålede, mens den hos vore øvrige læbefisk (med undtagelse af junkergylten, som kun har få pigstråler forrest i finnen) er betydelig længere.

Udbredelse

Generel udbredelse

Arten findes i den østlige del af Atlanterhavet fra Færøerne og det mellemste Norge til Senegal, Madeira, Azorerne og De Kanariske Øer. Desuden findes den i dele af Middelhavet. Omkring De Britiske Øer er arten primært udbredt på vestsiden. I Skandinavien findes den overvejende udbredt ved Norge og den svenske Skagerrak-kyst. Hyppigheden aftager ned gennem Kattegat, og den er meget sjælden fra Øresund og indefter.

Udbredelse i Danmark

Arten er trods sin størrelse og farvepragt først registreret meget sent i danske farvande. Det første eksemplar (en blåstak på 28,5 cm) blev fanget ved Nordre Rønner ved Læsø i juli 1901. I oktober 1904 blev en hun (rødnæb) fanget ved Snekkersten. Begge disse eksemplarer findes i samlingen på Zoologisk Museum. I maj 1924 blev et eksemplar taget i Skagerrak nordvest for Rubjerg Knude (Jensen 1940), og den 17. november 1931 blev et eksemplar fanget ved Kobbergrund i Kattegat. Den 7. september 1937 blev arten fanget lige uden for Frederikshavn, og i juli 1958 blev en blåstak fanget ved Store Middelgrund nord for Gilleleje. I 1964 blev et eksemplar fanget nordvest for fyrskibet Kattegat Syd. I 1966 blev en blåstak på 30 cm og en rødnæb på 29 cm fanget ved Store Middelgrund og foræret til Gilleleje Museum. I 1977 blev en hun fanget i Langelandsbæltet. Fra omkring 1980 bliver fangsterne en smule hyppigere, og herfra og frem til årtusindeskiftet er der i Fiskeatlassets database registreret godt 10 eksemplarer i den danske del af Kattegat. I samlingen på Naturhistorisk Museum i Göteborg findes også 2 stk. fanget i Nordsøen i maj 1983 og landet i Hanstholm. Desværre er der ikke oplysninger om et mere præcist fangststed, så fiskene fremgår ikke af udbredelseskortet.

Den 8. april 2000 blev arten for første gang med sikkerhed registreret i den danske del af Nordsøen, da en lystfisker fangede en blåstak på Det Gule Rev. Samme år er der registreret en fangst fra Gjølbredning i Limfjorden (ikke indtegnet på udbredelseskortet, da artsbestemmelsen betragtes som usikker). Siden årtusindeskiftet er der desuden registreret ca. 65 eksemplarer fra forskellige steder i den danske del af Kattegat – dog langt hovedparten ved Læsø Trindel i 2007, hvor DTU Aqua har foretaget en række fiskeundersøgelser i forbindelse med EU Life-projektet ”Blue Reef”. Projektet er

et stort genopretningsprogram, der har til formål at genoprette samt beskytte det store stenrev. Den er også fanget vest for Hirtshals Havn i 2010. Endvidere er den fanget et par gange i Øresund efter år 2000. Den sydligste lokalitet er på højde med Tårnbæk. Senest er en blåstak fanget i Limfjorden ved Aalborg i maj 2017.

Herudover kendes et par fangster fra vore indre farvande, som dog på grund af manglende dokumentation og tvivl om artsbestemmelsen ikke er indtegnet på udbredelseskortet. Det drejer sig om en fangst fra området mellem Lolland og Langeland fra 2008, en fangst fra Hyldtofte øst for Rødbyhavn i 2009 og en fangst fra Strøby Ladeplads i 2012.

Kortlægning

De fleste af de tidligere fangster, og en stor del af de nyere er bifangster gjort af erhvervsfiskere. Typisk er fiskene fanget i garn og sjældnere i bundgarn, ruser eller trawl. Desuden er et par observationer gjort af dykkere, og en enkelt er som nævnt fanget under lystfiskeri. I forbindelse med fiskeundersøgelser med garn er arten imidlertid fanget adskillige gange (ved Læsø Trindel) i årene 2007 og 2012. Disse fangster viser, at arten trods de få registreringer lokalt kan være relativt almindelig, hvis lokaliteten er egnet. Dog var arten langt mindre almindelig ved Læsø Trindel end de andre danske læbefisk. Skal den egentlige udbredelse kortlægges i detaljer, skal der fiskes målrettet på stenrev og eventuelt dykkes på udvalgte vrage.

Arten er på grund af sin forholdsvis dybe levevis ikke set under Fiskeatlassets snorkling langs kysterne, og da den holder til på steder, hvor der ikke kan trawles, er den ikke fanget under DTU Aquas overvågning med trawl. Der er dog ikke snorklet på Læsø Trindel, og der er kun snorklet ret få gange i den nordlige Kattegat, hvor arten formodes at være mest udbredt.

Biologi

Levesteder og levevis

Arten er tilknyttet algeregionen i områder med klippekyster og stenbund (stenrev). Den træffes også i områder med ålegræs (Curry-Lindahl 1985).

Ifølge litteraturen findes arten på 2-200 meters dybde. Om sommeren træffes fiskene helt inde på 2-15 meters dybde (Curry-Lindahl 1985), men (Quignard & Pras 1986) angiver, at fiskene er mest talrige fra 40 til 80 meters dybde. Om vinteren trækker fiskene ud på dybere vand – i Atlanten helt ned til 200 meters dybde. De forholdsvis få danske fangster, hvor dybden er opgivet, er typisk fra 7-30 meter. Der kendes ingen danske fangster fra vintermånederne, så det er uvist hvor og om fiskene overvintre i vore farvande.

Arten er som de øvrige læbefisk forholdsvis varmekrævende, hvilket også er årsagen til, at fiskene trækker ud på dybere vand om vinteren.

Fiskene er som de fleste læbefisk udpræget dagaktive. De svømmer omkring enkeltvis, parvis eller i grupper, hvor én dominerende han kan have et revir på op til 50 m² med op til 40 hunner (Kullander & Dellings 2012). Quignard & Pras (1986) skriver, at man ofte ser fiskene parvis med unger. Om der er tale om egne unger er uvist, for da larverne er planktoniske, har man svært ved at forestille sig, at de er stationære nok til at blive sammen med deres forældre.

Fødevalg

Fødevalget er kun dårligt undersøgt, men føden består af hvirvelløse dyr som krebsdyr, muslinger, snegle og orme (Quignard & Pras 1986). Blandt krebsdyrene ædes bl.a. tanglopper og rurer. Desuden ædes småfisk. Van der Meeren (2000) fandt, at arten var en vigtig prædator på hummeryngel udsat ved Norge. Larverne lever af dyreplankton (Turner 1984).

Reproduktion og livscyklus

Arten er såkaldt protogyn hermafrodit, hvilket betyder, at de fleste individer starter livet som hunner, og derefter skifter køn. Hunnerne bliver kønsmodne efter ca. 2 år (Miller & Loates 1997). Ved en alder på 6-13 år skifter de køn og farve og bliver til såkaldte terminalhanner. Nogle af fiskene er dog hanner fra begyndelsen. Disse kaldes primærhanner, og de bevarer den røde farve hele livet. Undersøgelser tyder på, at primærhannerne ikke deltager i artens reproduktion (Pethon 1985).

Legen foregår i de nordligste egne i perioden maj-juli og i Middelhavet fra marts til juni. Hannen etablerer et territorium op til legen, hvor hunnen efter en parringsdans gyder ca. 1.000 æg i en primitiv rede, der er lavet af tang eller i en klippesprække, som hannen har rensset for urenheder (Curry-Lindahl 1986). Hver han kan godt lave to reder tæt ved hinanden. Der er i litteraturen uenighed om, hvorvidt reden er lavet af begge køn eller af hannen alene (Pethon 1985; Miller & Loates 1997). Pethon (1985) skriver, at man i akvarier har observeret, at hannen under parringens kulmination i nogle sekunder bliver hvid i hovedet med en rosa marmorering, hvilket sker efter at den blå farve er gået over i grå. Farveskift er også beskrevet i forbindelse med territorielle kampe mellem hannerne (Curry-Lindahl 1985).

Hannen vogter reden og æggene, til de klækkes efter 1-2 uger. Ynglen er pelagisk. Ved De Britiske Øer har man fundet planktoniske larver i perioden maj-juli. Fra Danmark kendes larverne ikke, men det antages, at arten yngler på revene i det nordlige Kattegat, fx ved Læsø Trindel.

Arten lever meget længe og kan blive op til 25 år (Kullander & Delling 2012).

Vækst og økologi

Væksthastigheden er dårligt kendt, men Pethon (1985) angiver på baggrund af forskellig engelsk litteratur en størrelse på 11-16,5 cm for de toårige, 13,5-20 cm for de treårige, og 18,5-19,5 cm for de firårige fisk. Blandt de ældre fisk er væksten meget ujævn.

Artens biologi og herunder dens økologiske rolle er kun dårligt undersøgt. Det vides, at hunnen optræder som såkaldt "pudsefisk", der fjerner parasitter fra andre fisk, men hannen gør det tilsyneladende ikke (Bjordal 1991).

Forvaltning, trusler og status

I den internationale rødliste fra IUCN regnes arten ikke som truet (Pollard & Afonso 2010). Arten er ikke rødlistevurderet i Danmark, men den betragtes som sjælden. Den er hverken beskyttet af mindstemål eller fredningstid, men det vil også have en større effekt at beskytte de dybtliggende stenrev, som er det primære levested. Observationerne fra Læsø Trindel viser, at den lokalt kan være talrig, men det viser samtidig, hvor vigtigt det er at passe på stenrevene. Genopretning af dybtliggende stenrev, der tidligere har været genstand for stenfiskeri, vil lokalt kunne gøre arten mere talrig, men det bliver næppe en almindelig udbredt fisk i vore farvande. Dertil er saltholdigheden de fleste steder for lav. I Norge har man set, hvordan intensivt fiskeri efter andre arter af læbefisk har betydet, at der er kommet flere blåstak/rødnæb (pers. komm. A. Skiftevik).

Menneskets udnyttelse

Arten er alt for sjælden herhjemme til at have nogen fiskerimæssig interesse, og da den ydermere lever på stenrev, hvor der vanskeligt fiskes, er den også en sjælden bifangst. Længere sydpå bruges den lokalt som spisefisk. Kødet beskrives som sødligt (Pethon 1985). På grund af de prangende farver er det en art, der ofte udstilles i offentlige akvarier. Evnen til at skifte farve er også brugt i studier, hvor forskere har undersøgt biokemien bag ændringerne, der styres af både kemiske signalstoffer og via nervesystemet.

Blåstak/rødnæb er i modsætning til flere andre arter af læbefisk ikke ret velegnet til at fjerne parasitter fra laks i havbrug. Den anvendes af og til, men andelen i forhold til andre arter som havkarusse, berggylte og savgylte er meget lav, og arten har ikke nogen nævneværdig økonomisk betydning.

Referencer

Bjordal, Å. 1991. Wrasse as cleaner-fish for farmed salmon. *Progress in Underwater Science* 16: 17-28.

Carl, H., Nielsen, J.G. & Møller, P.R. 2004. En revideret og kommenteret oversigt over danske fisk. *Flora og Fauna* 110(2): 29-39.

Christiansen, S.V.S. 2014. Læbefisk (Labridae) i danske farvande – morfologi og udbredelse. Kandidatspeciale. Statens Naturhistoriske Museum, Københavns Universitet.

Curry-Lindahl, K. 1985. Våra fiskar. Havs- och sötvattensfiskar i Norden och övriga Europa. P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Fabricius 1809. Zoologiske Bidrag. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs skrifter 6. bind, 1. hæfte: 57-138.

Froese, R. & Pauly, D. (Editors) 2014. FishBase. World Wide Web electronic publication. www.fishbase.org.

Hanel, R., Westneat, M.W. & Sturmbauer C. 2002. Phylogenetic Relationships, Evolution of Broodcare Behavior, and Geographic Speciation in the Wrasse Tribe Labrini. *Journal of Molecular Evolution* 55: 776-789.

Jensen, A.S. 1940. Om nogle for den danske Fauna nye eller sjældne fiskearter. *Videnskabelige Meddelelser fra Dansk Naturhistorisk Forening* 104: 179-206.

Krøyer, H. 1838-40. Danmarks Fiske. Første Bind. S. Triers Officin, København.

Kullander, S.O. & Delling, B. 2012. Ryggsträngsdjur: Strålfeniga fiskar, Chordata: Actinopterygii. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. ArtDatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.

Miller, P.J. & Loates, M.J. 1997. Fish of Britain & Europe. Collins Pocket Guide. HarperCollinsPublishers.

Muus, B.J. & Nielsen, J.G. 1998. Havfisk og fiskeri. Gads Forlag.

Pollard, D. & Afonso, P. 2010. *Labrus mixtus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2010: e.T187397A8524486.

Quignard, J-P. & Pras, A. 1986. Labridae. Pp. 919-942 in: Whitehead, P.J.P, Bauchot, M.-L., Hureau, J.-C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (eds.). Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean, volume II. Unesco.

Turner, J.T. 1984. Zooplankters that are important prey items of larval fish. NOAA Technical Report NMFS 7: 1-34.

Van der Meeren, G.I. 2000. Predation on hatchery-reared lobsters released in the wild. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 57(9): 1794-1803.